

Проблеми і перспективи розвитку автоматизації аудиту в Україні

Алла Олександрівна Саюн,
доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук, доцент

Анотація. Досліджено проблеми автоматизації аудиту в Україні і перспективи розвитку комп'ютеризації аудиторської діяльності.

Ключові слова: Міжнародні стандарти аудиту, автоматизація, автоматизовані форми обліку.

Постановка проблеми. Еволюція засобів обчислювальної техніки та автоматизація обліку зумовлюють зміну категорії «інформація» як об'єкта електронної обробки, її кількісних і якісних характеристик, розширюють сферу застосування ЕОМ у процесі аудиту.

Сучасний підхід до визначення форми бухгалтерського обліку, особливо автоматизованої, виходить за рамки традиційного уявлення, що склалась історично. Особливості обробки обліково-аналітичної інформації в умовах використання ЕОМ знаходять відображення в розвитку методології автоматизованої форми обліку. Технічні засоби автоматизації та організаційні форми їх експлуатації диктують необхідність перегляду методологічних і методичних аспектів бухгалтерського обліку як інформаційної системи економічного суб'єкта і визначення пріоритетних напрямів використання комп'ютерних технологій в аудиті.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. В опрацювання теоретичних, методологічних і методичних аспектів удосконалення аудиту ґрунтовний внесок зробили вітчизняні і зарубіжні вчені: Ф. Ф. Бутинець, А. М. Герасимович, С. Ф. Голов, М. Я. Дем'яненко, В. М. Жук, Г. Г. Кірейцев, М. Ф. Кропивко, В. Г. Лінник, І. В. Малишев, В. Б. Моссаковський, П. П. Німчинов, М. Ф. Огійчук, В. Ф. Палій, П. Т. Саблук, В. В. Сопко, Л. К. Сук, Дж. Фостер, Ч. Т. Хорнгрен, А. Д. Шеремет та інші.

Із розвитком науково-технічного прогресу в обліку та аудиті почала застосовуватись комп'ютерна техніка – ефективний інструмент підвищення продуктивності праці в роботі з інформацією. Проте наукових публікацій із проблем теорії, методології та практики автоматизації аудиту, особливо в останні роки, недостатньо. До найбільш змістовних можна віднести тільки публікації М. Ф. Кропивка, М. Ф. Огійчука, П. А. Щербакова, В. І. Завгороднього, А. М. Кузьмінського, Ю. А. Кузьмінського та деяких інших.

Мета статті. Метою статті є вдосконалення теоретико-методологічних і методичних підходів до автоматизації аудиту в умовах застосування комп'ютерної техніки та баз даних.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Критерієм якості при проведенні аудиту вважається, насамперед, виконання аудиторами вимог Міжнародних стандартів аудиту. Однак суворе дотримання нормативів пов'язане зі збільшенням трудовитрат

аудиторів, збором додаткової інформації, документуванням процесу перевірки, розрахунками.

Розвиток інформаційних технологій здійснюється досить стрімко. Сьогодні прийнято говорити не про окремі комп'ютеризовані методи аудиту, а про комп'ютерний аудит.

Термін «комп'ютерний аудит» означає використання комп'ютерів і сучасних інформаційних технологій для організації аудиторської діяльності, включаючи аудиторські перевірки фінансової звітності та підготовку аудиторського висновку, а також надання супутніх аудиту послуг.

Міжнародні стандарти аудиту (МСА) та International Standardson Auditing (ISAs), що їх випускає Міжнародна федерація бухгалтерів і які є обов'язковими для виконання аудиторами України, значну увагу приділяють використанню інформаційних технологій в аудиті. Нова редакція Міжнародних стандартів аудиту, яка ознаменувала докорінну перебудову їх ідеології щодо застосування інформаційних технологій, стандарти з аудиту в умовах застосування інформаційних комп'ютерних систем вилучено, натомість весь аудит де-факто розглядається як комп'ютерний. Така ж тенденція збережена і в редакції Міжнародних стандартів аудиту [1].

У світовій практиці в аудиторській консультативній діяльності використовуються системи підтримки прийняття рішень при наданні послуг із діагностики бізнесу, приватизації, дослідження ринків, оцінки бізнесу тощо, а також експертні системи при моніторингу діяльності клієнтів, підготовці фінансової звітності тощо.

На жаль, у незалежній Україні спеціалізованої літератури з питань автоматизації контролю та аудиту досі фактично не було.

Використання комп'ютерних інформаційних систем істотно змінює порядок оцінки та документування об'єктів обліку. За умов автоматизації обліку свідочством про здійснення господарських операцій є електронний документ, інформація в якому зафіксована у формі електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Крім того, кожен документ має дві візуальні форми-оригінали (відображення даних електронними засобами і на папері). Доказовість і юридичну силу мають ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний і паперовий

документи; засвідчення наявності та дати складання електронного документа здійснюється технічними засобами фіксування часу. Цілісність документа підтверджується електронним підписом криптографічного перетворення набору даних, що перевіряється відкритим ключем.

Особливістю бухгалтерських програмних продуктів є відсутність процедур контролю виконання тільки санкціонованих операцій. Оскільки санкціонуючі документи є адміністративно-розпорядчими та юридичними, а не обліковими, вимоги до їх складання і змісту в практиці часто ігноруються. Наприклад, господарський договір в автоматизованих облікових системах визнається правовим документом, а не бухгалтерським, що виключає можливість одержання оперативної інформації щодо стану договірних відносин.

Оцінка, як спосіб вираження в єдиній грошовій формі господарських засобів і процесів, у комп'ютерних інформаційних системах (КІС) здійснюється синхронно з документуванням.

Програмні продукти дають можливість використовувати найбільш раціональні щодо управління оцінки, а не найпростіші, що має місце у практиці сільськогосподарських підприємств.

Модифікація елементів методу бухгалтерського обліку зосереджує увагу на питаннях формування і виконання положень облікової політики в КІС.

При здійсненні аудиту вивчається методична складова облікової політики, а саме об'єкти та елементи, які обирає підприємство в контексті реалізації методів і способів оцінки статей звітності. Не менш важливою є й організаційно-технічна складова облікової політики, яка враховується при плануванні аудиту та впливає на кількість і послідовність процедур на всіх стадіях дослідження.

Тому в наказі про облікову політику підприємства, що застосовує автоматизовану форму обліку, слід відобразити:

- 1) принципи кодування об'єктів електронного обліку;
- 2) структурну схему функціональних обов'язків облікових працівників;
- 3) графік електронного документообороту;
- 4) опис системи внутрішньогосподарського контролю (створеного програмними засобами та персоналом).

Складність і вразливість комп'ютерних програм визначають основний етап аудиту в умовах комп'ютерної обробки даних – оцінку середовища КІС клієнта.

Дослідженням методичних основ оцінки ризиків аудиторської діяльності встановлено, що середовище електронної обробки даних вносить додаткові аудиторські ризики. Зокрема, ризик технічних аспектів експлуатації та ризик тестування замовника аудитором.

Проведення повноцінного аудиторського дослідження в КІС неможливе без використання специфічних методів: ідентифікація, сканування, верифікація, паралельне моделювання.

При цьому видозмінені методичні прийоми аудиту (вибірковий метод, суцільна перевірка, інвентаризація, документальна перевірка) набувають техноло-

гічних особливостей застосування, а модифіковані – нових аспектів сутності, що робить їх практично «нежиттєздатними» поза КІС.

Використання замовником аудиту програмних продуктів для ведення обліку актуалізує особливості виконання вибіркового дослідження.

Обліковці більшості підприємств уже не уявляють організацію своєї роботи без застосування інформаційних технологій, чого не можна сказати про аудиторів та аудиторські фірми. Така ситуація зумовлена такими основними причинами.

1. Загальногалузеві причини: низький рівень розвитку аудиторського ринку, що викликаний початковим етапом його становлення; специфіка аудиторської діяльності, що виражається в неможливості повної формалізації процесу аудиту, необхідності формування професійної думки; низький рівень комп'ютерної грамотності користувачів.

2. Технологічні причини: застосування підприємствами різного програмного забезпечення; виїзний характер роботи аудитора; різноманітна галузева спеціалізація клієнтів аудиторських фірм, що за постійних змін законодавства не дозволяє провести деталізоване налаштування спеціалізованих систем.

Але користуватися можливостями спеціалізованого програмного забезпечення не тільки можна, а й просто необхідно. Більшість аудиторів ознайомлені зі статистичними вибірковими дослідженнями, але мало хто застосовує їх на практиці через трудомісткість відбору елементів вибірки. Це завдання чудово вирішують спеціалізовані системи. У програмах можуть бути передбачені такі способи відбору елементів вибіркового дослідження:

- 1) випадкові: повторний випадковий; неповторний випадковий; систематичний.
- 2) монетарні: монетарний повторний випадковий; монетарний неповторний випадковий; монетарний систематичний;
- 3) нестатистичні: вони доречні, коли потрібно за великою базою даних провести перевірку на виникнення в бухгалтерському обліку таких операцій, як:
 - нарахування заробітної плати в розрізі співробітників;
 - нарахування регулярних доходів від оренди;
 - нарахування амортизаційних відрахувань;
 - нарахування процентів за кредитами;
 - віднесення витрат майбутніх періодів тощо.

Адже малоймовірно, що вдасться вирішити більш просто та ефективно, ніж з використанням «зведених таблиць». У цьому разі також незамінний спеціалізований програмний продукт, що забезпечує вирішення даного завдання.

Залежно від розміру аудиторської компанії та специфіки організації управлінського обліку може застосовуватися різний функціонал, наданий розроблявачами програмних засобів.

Наприклад, організація ефективного планування аудиту, поточного контролю над ходом проведення перевірки, організація внутрішнього контролю якості, що сприяє зниженню ризику неякісного проведен-

ня аудиту. При цьому технологія проведення аудиту більшою мірою повинна збігатися й у невеликій, і у великій аудиторській фірмі. Здебільшого, на технологію проведення аудиту впливають зовнішні фактори. Наприклад, поставлені власником завдання, особливості бізнесу клієнта і т. д.

Застосування спеціалізованого програмного забезпечення дозволить якісно спланувати роботу з урахуванням специфіки діяльності підприємства клієнта ще до виходу на перевірку всього складу аудиторської групи. Застосування клієнтами аудиторських фірм різного програмного забезпечення є стримувальним чинником автоматизації аудиту.

Дані бухгалтерського обліку з використанням спеціалізованих програм або штатних засобів самої бухгалтерської програми можуть бути введені в загальнопоширені формати даних [2].

Наприклад, з бухгалтерської програми можуть бути вивантажені: журнал господарських операцій; залишки на рахунках у розрізі аналітичного обліку; оборотно-сальдова відомість; використовувані клієнтом довідники (наприклад, контрагенти, номенклатура, статті витрат і т. д.); аналітичні звіти (відхилення ціни угод більш ніж на 20 відсотків від середньої ціни, дані про взаємозаліки, інформація з контрагентів із вказівкою строку непогашення заборгованості і т. д.).

Такі дані бухгалтерського обліку можуть бути завантажені в аудиторську програму, які можуть бути використані з метою: розподілу рівня істотності на рахунках бухгалтерського обліку; опису господарських операцій клієнта; проведення вибіркового дослідження; автоматичного заповнення робочих документів аудитора. У результаті роботи аудитора з інформацією клієнта в електронному форматі суттєво знижуються витрати часу на проведення аудиту, підвищується якість його проведення. Більше того, без виконання імпорту даних бухгалтерського обліку підприємства, яке перевіряють, часом неможливо ефективно виконати низку аудиторських процедур.

У силу складності самого розв'язуваного завдання з автоматизації аудиторської діяльності ефективність застосування програмного забезпечення залежить більшою мірою від його впровадження, навчання користувачів. Якщо в невеликій аудиторській компанії часом досить вивчити можливості програмного забезпечення й навчитися його правильного використання, то у великих аудиторських фірмах – інша річ. Слід створити робочу групу, яка детально проаналізує можливості програмного забезпечення і за результатами ознайомлення підготує такі матеріали:

- перелік необхідних функціональних можливостей, які відсутні в розглянутому програмному забезпеченні;
- перелік бажаних доробок під індивідуальні потреби аудиторської фірми;
- аналіз можливостей і строки вбудовування в програму власних робочих документів, бази потенційних (типових) порушень;
- оцінка рівня комп'ютерної грамотності співробітників, підвищення їх кваліфікації; формалізована технологія проведення перевірки.

До складу робочої групи доцільно включити керівника відділу (департаменту) аудиту, керівника відділу внутрішнього контролю, методолога, керівників перевірок.

Після ухвалення рішення про можливість застосування програмного забезпечення в аудиторській фірмі призначають відповідальну особу і зазначають терміни окремих етапів проекту з упровадження:

- розробка технічного завдання на організацію виконання прийнятої технології з використанням програмного продукту;
- первинне навчання співробітників роботи із програмою відповідно до затвердженої технології проведення перевірки;
- первісне вбудовування методології аудиту: аудиторські процедури, робочі документи, потенційні порушення, типові операції, методика розрахунків рівня істотності, фінансового аналізу (можливо паралельно з первинним навчанням співробітників);
- тестова експлуатація програми у складі однієї аудиторської групи на кількох проектах;
- перехід на застосування програми всіма співробітниками аудиторської компанії.

Зазначимо проблеми, з якими зіштовхуються користувачі на етапі впровадження:

- відсутність у складі аудиторської фірми співробітників, яким може бути доручена експериментальна експлуатація програми;
- відсутність в аудиторських фірмах формалізованих методик аудиту. Часто розробка даних методик у ході проведення впровадження розглядається як неефективне використання часу, що позначається на виділенні часу відповідальним за проект особам. Аудиторські компанії, що заявляють про свій великий досвід роботи, повинні мати і застосовувати, у тому числі, формалізовані методики аудиту в процесі своєї роботи.

Проведена робота з упровадження програмного забезпечення дозволить удосконалити наявні методики, у т. ч. за рахунок застосування інформаційних технологій.

Програма є помічником аудиторів, а не його заміною. Саме аудитор повинен ухвалювати рішення щодо ходу проведення аудиту. Результат аудиторської перевірки більшою мірою залежить не від застосування спеціалізованих програм, а від професіоналізму членів аудиторської групи й уміння скористатися можливостями, які надає програмний продукт.

В Україні ринок аудиторського програмного забезпечення на сьогодні тільки починає розвиватися. Серед спеціалізованого аудиторського програмного забезпечення, яке являє собою завершені програмні продукти для продажу, можна назвати лише п'ять таких продуктів, а саме: програмний продукт «Асистент Аудитора» (розробник – фірма «Сервіс-аудит»), програмний продукт «Помічник аудитора» (фірма «Гольдберг-аудит»), програмний продукт «Abacus Professional», програмний комплекс «ЕкспрессАудит: ПРОФ» і програмний продукт «IT Audit: Аудитор» (КСБ «Мастер-Софт»).

Комплексну систему автоматизації проведення аудиторської перевірки та які основні завдання з проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності комерційного підприємства від етапу підготовки аудиту до етапу формування аудиторського висновку можна вирішувати з її допомогою, наведемо на прикладі програмного комплексу «Експрес-Аудит: ПРОФ».

За допомогою програмного комплексу можливо:

- розробити загальний план і програму аудиту;
- створити робочу документацію аудиту;
- провести вивчення й оцінку систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю економічних суб'єктів;
- одержати аудиторські докази про вірогідність бухгалтерської звітності;
- одержати достовірну інформацію про дотримання економічним суб'єктом вимог нормативних актів;
- організувати внутрішньофірмовий контроль якості аудиту;
- провести первинний аудит початкових і порівняльних показників бухгалтерської звітності;
- підготувати звіт і письмову інформацію аудитора й аудиторський висновок за результатами аудиту.

Комплекс дозволяє забезпечувати внутрішній контроль якості аудиту за допомогою складання спеціальних документів і зведень за результатами аудиту. Використовуючи комплекс, можна побачити, які є процедури підтвердження ефективності й надійності системи бухгалтерського обліку й внутрішнього контролю.

Використовуючи дані, внесені в систему у процесі перевірки, можна відповісти на всі вищенаведені питання і з'ясувати:

- ступінь виконання роботи відповідно до плану й програми аудиту;
- графік виконання програми аудиту за датами;
- обсяг виконаних робіт і якість документального оформлення отриманих результатів;
- перелік проконтрольованих і пропущених аспектів у ході проведення автоматизованої перевірки, включаючи якість оформлення робочих матеріалів аудиторської перевірки при зборі аудиторських доказів [3].

Формуючи програму аудиторської перевірки шляхом вибору із загального переліку елементів типових об'єктів аудиту, тільки тих, які властиві організації, що перевіряється, керівник робіт автоматично формує список питань, що вимагають обов'язкового контролю в ході проведення аудиту, а це дозволяє проводити глибоку перевірку звітності. Для проведення первинної перевірки організації з метою одержання знань про діяльність підприємства, яке перевіряють, і вивчення систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю існує додатковий об'єкт аудиту, що містить відповідний перелік питань.

У процесі аудиту система в діалоговому режимі послідовно пропонує аудиторіві питання, що вимагають обов'язкового контролю відповідно до пер-

сональної програми перевірки закріплених за ним об'єктів аудиту.

У ході перевірки фінансово-господарської діяльності організації (підприємства) з контрольних питань, запропонованих системою, аудитор має можливість робити оцінки у відповідному вікні програми, здійснюючи тим самим систематизований збір аудиторських доказів і формуючи послідовно робочі матеріали аудиторської перевірки. Механізм збору аудиторських доказів надає можливість включити в робочі матеріали з кожного питання будь-які коментарі аудитора, рекомендації з усунення порушень вимог законодавства, суми виявлених порушень, що вплинули на вірогідність бухгалтерської й податкової звітності, перелік і реквізити перевірених документів. Усі ці дані автоматично документуються системою й згодом можуть бути відбиті в підсумкових документах. На кожному етапі роботи від підготовки та планування до оформлення результатів перевірки програмний комплекс дозволяє сформувати в автоматичному режимі робочі звітні документи на основі бланків документів, представлених у бібліотеці системи.

Унікальність такої бібліотеки шаблонів документів полягає в тому, що, крім одержання доступу до самого бланка документа і докладного опису його застосування, система здійснює автоматичне заповнення бланків документів на основі даних, уведених у систему на попередніх етапах роботи.

Усі підсумкові документи формуються безпосередньо в текстовому процесорі Microsoft Word, що дозволяє значною мірою прискорити підготовку остаточної версії документа.

На етапі оформлення результатів аудиторської перевірки керівник робіт може скористатися бланками таких груп документів:

- відомість виявлених порушень за результатами аудиту;
- відомість виправлення порушень, виявлених за результатами аудиту;
- протокол оцінки впливу виявлених викривлень бухгалтерської звітності на вірогідність звітності, що перевіряється;
- збір рекомендацій, розроблених за результатами аудиту;
- звіт за результатами аудиту;
- протокол наради з керівництвом організації, яку перевіряють, за результатами аудиту;
- письмова інформація аудитора керівництву економічного суб'єкта за результатами аудиту;
- аудиторський висновок за всіма результатами аудиту.

Аудиторська організація має право самостійно визначати вимоги до форм складання й оформлення робочих документів аудитора. У систему можуть бути введені будь-які форми бланків робочих документів, розроблених аудиторською фірмою – користувачем цієї програми.

На етапі підготовки й планування аудиту комплекс дозволяє розрахувати за заданими в системі алгоритмами аудиторський ризик і рівень істотності. За підсумками аудиторської перевірки числові показни-

ки аудиторського ризику та рівня істотності можуть бути скореговані.

Також для розрахунків ряду фінансово-аналітичних показників (таких, як, грошовий потік, ліквідність, платоспроможність, прибутковість та інші) у програмний комплекс вбудований відповідний розрахунковий модуль. Розрахунки таких показників проводять за допомогою табличного процесора Microsoft Excel. Для фінансово-аналітичних показників вбудовано короткий опис, що показує даний показник і як він розраховується.

У системі передбачена можливість імпорту показників форм бухгалтерської (податкової) звітності, використовуваних для розрахунків, зі стандартних файлів бухгалтерської (податкової) звітності для податкових інспекцій, сформованих системами автоматизації бухгалтерського обліку, а також можливість експорту / імпорту показників з одного розрахункового модуля в інший. Так, наприклад, дані, внесені в розрахунковий модуль «Фінансовий аналіз», можуть повторно використовуватися для іншого об'єкта, який перевіряють, до складу перевірки якого так само входить розрахунковий модуль «Фінансовий аналіз», або для розрахунків рівня істотності всередині даної перевірки.

Висновки. Таким чином, ураховуючи вплив КІС, доцільно розробити технологію перетворення вхідних облікових даних за допомогою процедур обробки у вихідні показники, що мають певне функціональне призначення потреб управління підприємством, а також розширити можливості інформаційних систем шляхом створення нормативно-довідкового фонду.

Середовище електронної обробки даних дає можливість підвищити оперативність і превентивність контролю, що досягається переважно технічними засобами. У ході дослідження системи електронного обліку замовника аудитор може визначити контрольні точки, в яких мають розміщуватися засоби автоматизованого програмного контролю. Основними факторами, що визначають місце згаданих точок, є можливі способи відхилень від установлених параметрів, порушень, зловживань.

Для підприємств пріоритетним напрямом організації аудиторського обслуговування є довгострокове. Для суб'єктів господарювання, з якими аудиторська фірма має довгострокові договірні відносини, розробляють спеціальні аудиторські модулі, що вбудовуються в наявні програмні засоби обліку. За допомогою

цих модулів проводиться добір операцій певних типів і нетипових для їх наступного вивчення аудитором.

Комп'ютеризація аудиторської діяльності повинна передбачати розроблення і впровадження в аудиторську практику таких програмних продуктів, які б забезпечували автоматизацію виконання завдань із надання впевненості щодо різних предметів перевірки та супутніх послуг згідно з МСА, і включали в собі можливості експертних систем. Багато аудиторів економічно розвинутих країн ознайомлені з таким інструментом.

Експертні системи вирішують такі завдання: інтерпретація, оцінка ситуації, прогнозування, видавання інструкцій, контроль, спостереження, планування. Сучасні тенденції виглядають так, що майбутнє аудиторської професії – не за «господарським контролем» чи «аудитом», як перевіркою бухгалтерської звітної інформації, а за комп'ютерним аудитом у широкому значенні. Така діяльність охоплюватиме такі аспекти, які тісно пов'язані з обов'язковим аудитом фінансової звітності, але водночас охоплюють широкий спектр консультаційних послуг, що їх можуть надавати аудиторів:

- перевірка алгоритмів комп'ютерних облікових систем клієнтів і консультування з питань їх належної побудови;
- аналіз великих масивів фінансових і оперативних даних в електронному форматі спеціальними програмними засобами з метою їх підтвердження та виявлення шахрайства;
- аналіз фінансових показників клієнта і їх прогнозування за допомогою потужного математичного апарату економічного моделювання та відповідного програмного забезпечення;
- допомога клієнтові з питань забезпечення інформаційної безпеки.

Дедалі гостріша конкуренція в аудиторсько-консалтинговому бізнесі змушує компанії знаходити нові шляхи і вживати більш сучасні заходи щодо підвищення ефективної роботи компанії в цілому та щодо зростання рентабельності. Значна роль у підвищенні якості аудиторських послуг надається впровадженню спеціалізованих програмних продуктів.

Застосування спеціалізованого програмного забезпечення надасть можливість якісно спланувати роботу, враховуючи специфіку діяльності підприємства, яке перевіряють.

Список використаних джерел

1. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики : пер. з англ. – К. : ТОВ «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2006. – 1152 с.
2. Редченко К. І. Аудит стратегічних управлінських рішень, прогнозів та проектів : монографія / К. І. Редченко. – Львів : Вид-во ЛКА, 2001. – 402 с.
3. Романов А. Н. Компьютеризация аудиторской деятельности : учебн. пособие для вузов / А. Н. Романов, Б. Е. Одинцов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2012. – 270 с.

Summary. The problems automatyzatsiyi audit in Ukraine and prospects kompyuterizatsiyi auditing.

Keywords: International Standards on Auditing, automation, automated registration form.